سۆننەت ۋە ئۇنىڭ ئەھمىيىتى

دوكتور ئالىمجان بۇغدا
شەرقىي تۈركىستان ئۇلىمالار بىرلىكى رەئىسى

بارچە ھەمدۇسانا ئالەملەرنىڭ رەببى ئۇلۇغ ئاللاھقا بولسۇن! سۆيۈملۈك پەيغەمبىرىمىزگە دۇرۇت-سالام يوللايمەن.

جانابى ئاللاھ ئىنسانىنى ئاپىرىدە قىلغان ۋاقىتتىن تارتىپ ئۇلارنى ئۆز ھالىغا تاشلاپ قويمىدى. ھەر دەۋردە ئىنسانلاردىن ئۆزىنىڭ تەلىمات ۋە يول يورۇقلىرىنى يەتكۈزىدىغان پەيغەمبەر ۋە يولباشچىلارنى يوللاش ئارقىلىق، ئىنسانلارغا ئاللاھنىڭ ئىمتىھانىدىن ئۆتۈش ئۈچۈن دۇنيادا دەققەت قىلىشقا تېگىشلىك بولغان پىرىنسىپلارنى ئۆگەتتى، ئەسلىتىپ تۇردى. پەيغەمبەرلەر ھەر دەۋردە ئىلاھىي تەلىمات ۋە يول يورۇقلارنى ئەڭ ئاۋۋال ئۆزلىرى قوبۇل قىلىش، ئىجتىمائىي ھاياتىغا تەتبىقلاش ئارقىلىق ئىنسانلارغا ئۆرنەك بولدى.

تۇنجى ئىنسان ۋە تۇنجى پەيغەمبەر ھەزرىتى ئادەم ئەلەيھىسسالامدىن باشلاپ ھەزرىتى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغىچە كەلگەن بارلىق پەيغەمبەرلەرنىڭ ئىجتىمائىي، ئىقتىسادىي، ئائىلىۋى، سىياسىي جەھەتتىكى تەتبىقلاشلىرى ۋە پوزىتسىيەلىرى، قىسقىسى ھاياتىدىكى بارلىق ئىش-ئىزلىرى ئۆز ئەتراپىدىكى بارلىق ئىنسانلارنىڭ ئىجتىمائىي، ئىقتىسادىي، ئائىلىۋى، سىياسىي ھاياتىغا چوڭقۇر تەسىر كۆرسەتتى ۋە ئۆچمەس ئىزلار قالدۇردى. يەنى بارلىق پەيغەمبەرلەرنىڭ تۇتقان يوللىرى ئۇ پەيغەمبەرنىڭ قەۋمى ۋە باشقا مىللەتلەر ئۈچۈن ئەگىشىدىغان يول (سۈننەت)، ئىنسانلارنىڭ ھايات مىزانى، ئۆرپ-ئادەت ۋە ئەنئەنىسى بولۇپ شەكىللەندى. ھەر يېڭى كەلگەن پەيغەمبەر ئالدىنقى پەيغەمبەرلەرنىڭ يولىنى تەكتىلەش، ئەگىشىش ۋە ئۇنى ئەمەلىيلەشتۈرۈش بىلەن بىرگە، زامان ئىچىدە ئىنسانلار تەرىپىدىن ئىلاھىي تەلىماتقا ۋە ئىنسان فىترىتىگە زىت ھالەتتە قوشۇۋېلىنغان، ئۆزگەرتىۋېتىلگەن بىدئەت-خۇراپاتلىقلارنى تازىلاپ تۇردى.

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام بارلىق پەيغەمبەرنىڭ تۇغقىنچىسى بولۇپ، ئۆزىدىن بۇرۇنقى پەيغەمبەرلەرنى، ئىلاھىي كىتابلارنى ۋە ئۇلارنىڭ ئېسىل ئەنئەنىلىرىنى تەستىقلاش ۋە ئەگىشىش بىلەن بىرگە، ئىنسانلار

ئۆزلىرى قوشۇۋالغان، ئىسلام دىنىغا زىت بولغان شېرىك ، بىدئەت-خۇراپاتلىقلارنى رەت ۋە تەنقىد قىلدى. بارلىق ئىنسانلارغا ئاللاھ رازى بولغان ۋە قىيامەتكىچە كۆچكە ئىگە بولغان ئىسلام دىنى ۋە ئۇنىڭ تەلىماتىنى ئەڭ ئاۋۋال ئۆزى ھاياتىغا تەتبىقلىدى، باشقىلارغا ئۆگەتتى ۋە ئۆز ئەمەلىيىتى بىلەن ئەتراپىدىكى يارەنلىرىگە كۆرسەتتى، پەيغەمبەرلىك ھاياتى بويىچە بۇ تەلىماتلارنىڭ كۆزەتكۈچىسى بولدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ تەلىماتلىرى، سۆزلىرى ۋە ئىش-ئىزلىرى مۇسۇلمانلارنىڭ بارلىق ھاياتىغا «پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ سۈننىتى» ئاساسىدا ئورۇنلاشتى، ئۆزلەشتى، ئەۋلادتىن-ئەۋلادقا سۆز ۋە ئەمەلىي ھەرىكەت ئاساسىدا ئېسىل ئەنئەنە ھالىتىگە كەلدى ۋە مۇسۇلمانلار تەڭداشسىز مەدەنىيەت شەكىللەندۈردى. بۇنىڭ تۈرتكىسىدە قاراڭغۇلۇق ۋە تېڭىرقاش ئىچىدە قالغان نۇرغۇن مىللەتلەرمۇ ھەق-ھوقۇق ۋە ئادالەتتىن نېسىۋىسىنى ئالدى.

ئەرەبچىدە «يول، قانۇن، نىزام، ئۇسۇل، قائىدە، پوزىتسىيە، ئەنئەنە ۋە ھايات شەكلى» قاتارلىق ھەر خىل ئۇقۇم ۋە مەنىلەردە ئىستېمال قىلىنغان «سۈننەت» تېرمىنى قۇرئان كەرىم، ھەدىس ۋە دىنىي مەنبەلەردىمۇ مۇشۇ ئۇقۇملارنى چۈرىدىگەن ئاساستا ھەرخىل تەرىقىدە قوللىنىلغان.

ھەدىس تەتقىقاتچىلىرى (مۇھەددىسلەر) سۈننەتنى ئىسلام دىنىنىڭ ۋە دىنى ئىلمىنىڭ مەنبەسى سۈپىتىدە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ بارلىق سۆزلىرى، ھال-ھەرىكەتلىرى، مەسىلىلەرگە تۇتقان پوزىتسىيەلىرى، غازات ۋە جەڭلىرى، تۇرمۇش ئادەتلىرى، ھەتتا پەيغەمبەرلىكتىن بۇرۇنقى ئىش-ئىزلىرى ۋە خۇي-مىجەزلىرىگىچە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ئائىت بارلىق مەلۇماتلارنى تەتقىقات ئوبيېكتى قىلغان ۋە بۇلارنى پاكىتلار بىلەن تۇغرۇلۇق، راستچىللىق ئاساسىدا رەتلەپ توپلاپ چىققان. ھەدىس مەجمۇئەلىرى دەۋرىمىزگىچە ئىشىنىڭ ئەربابلىرى تەرىپىدىن ناھايىتى ئىنچىكىلىك بىلەن تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلىش ئارقىلىق ئوتتۇرىغا قويۇلغان مۇھىم مەلۇمات خەزىنىسى ھېسابلىنىدۇ. بۇ خىزمەت مۇسۇلمانلارنىڭ قۇرئان كەرىمنى توغرا چۈشىنىشى ۋە دىنىنى توغرا ياشىشىغا مىسلىسىز تۆھپە قوشقان ۋە ئىسلام دىنىغا تۇرلۇك باتىل، خۇراپاتلارنىڭ سىڭىپ كىرىشىنى توسۇپ قالغان.

فىقھىشۇناسلار بولسا سۈننەتنى قۇرئان كەرىمگە ئوخشاش ئىسلام شەرىئىتىدىكى بارلىق ھۆكۈملەرنىڭ مەنبەسى سۈپىتىدە كۆرۈپ، مەلۇم ئۇسۇل ۋە قائىدىلەر بويىچە مەسىلىلەرنىڭ خاراكتېرى ۋە مۇسۇلمانلارنىڭ ئەمەلىي ئەھۋالىغا دىققەت قىلغان ئاساستا، ھەدىسلەر ئىچىدىن پايدىلىنىشقا تېگىشلىك بولغانلاردىن پايدىلىنىپ، مۇسۇلمانلارنىڭ دۇنيا ۋە ئاخىرەتلىك يولىنى يورۇتۇپ كەلگەن.

ئىسلام دىنىدا سۈننەت قۇرئان كەرىمدىن قالسا ئىككىنچى مەنبەدۇر. سۈننەت قۇرئان كەرىمنىڭ ئىزاھاتى ۋە ئۇنىڭ ئەمەلىي تەتبىقىدۇر. شۇنىڭ بىلەن بىرگە قۇرئان كەرىمدە ھۆكمى بايان قىلىنمىغان مەسىلىلەردە ئۆز ئالدىغا ھۆكۈم ئوتتۇرىغا قويۇش سالاھىيىتىگە ئىگە. سۈننەت قۇرئاننىڭ مەنسىنى ئىزاھلاش ھەمدە ئۇنىڭ ھايات پەلسەپەسىنى ئومۇملاشتۇرۇشتا ئىنتايىن مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە.

تارىختىن بېرى مۇسۇلمانلار ئىچىدە قۇرئان ۋە سۈننەتنى توغرا چۈشىنىش، ئەڭ توغرىسىنى تېپىش، ئۇنى ھاياتقا تەتبىقلاش مەسىلىسىدە نۇرغۇن ئىختىلاپلار بولۇپ كەلگەن ۋە ھەتتا ھەرخىل پىكىر ئېقىملىرى مەيدانغا كەلگەن. مۇسۇلمان ئالىملار بۇ مەسىلە ئۈستىدە جىددىي ئىجتىھات قىلىش نەتىجىسىدە «ئۇسۇلى فىقھى» ئىلمىنى بەرپا قىلغان ۋە بۇ ئىلىم ئارقىلىق قۇرئان ۋە سۈننەتنى توغرا چۈشىنىشنىڭ يولىنى كۆرسىتىپ بەرگەن. «ئۇسۇلى فىقھى» ئىلمى ئارقىلىق مۇسۇلمانلار ئوتتۇرىسىدىكى نۇرغۇن دە-تالاشلار ھەل بولغان ۋە مۇسۇلمانلار كۈندىن-كۈنگە كۈچىيىپ، دۇنيا تارىخىدا ئىنسانىيەت مەنپەئەتى ئۈچۈن مىسلىسىز يېڭىلىقلارنى مەيدانغا كەلتۈرگەن.

دەۋرىمىزدە بەزى كىشىلەر مۇسۇلمانلارنىڭ ئاجىزلىقىنى كۆرۈپ، بۇنىڭدىن قۇتۇلۇش يولىنىڭ ئىلىم-مەرىپەت ۋە گۈزەل ئەخلاق بىلەن مەنىۋى دۇنيايىمىزنى بېيىتىش ئىكەنلىكىنى ئوتتۇرىغا قويۇشنىڭ ئورنىغا، كونىلىقنى چۆرۈپ تاشلاش تەشەببۇسى بىلەن ھەدىس، فىقھى، پەلسەپە ۋە لوگىكىغا ئوخشاش ئىلىملەرنى ئەمەلدىن قالدۇرۇشنى تەشەببۇس قىلماقتا. بۇ پۈچەك ۋە بىرتەرەپلىمە قاراشلارنىڭ ھېچ قايسىسى مۇسۇلمانلارنىڭ دەردىگە دەرمان، يارلىرىغا مەلھەم بولالمايدۇ. ئەكسىچە، مۇسۇلمانلارنى تېخىمۇ ئىچكى نىزالارغا سۆرەپ كىرىپ، بىرلىكىمىزنى پارچىلاپ، بىزلەرنى ئاجىزلاشتۇرۇۋاتىدۇ.

بىز ئۇيغۇرلار ئارىسىدىمۇ يۇقىرىقى ئېقىملارغا مايىل كىشىلەرنى ئاندا-ساندا كۆرۈپ قالىمىز. ئەگەر بۇ مەسىلىلەر ئۈستىدە تالاش-تارتىش قىلىشقا توغرا كەلسە، ئۆز ساھەسىدە مۇتەخەسسىس بولغانلار ئۆز ئارىسىدا ئىلمىي ئاساستا تالاش-تارتىش قىلسا بولىدۇ. ئىلىم تالاش-تارتىش بىلەن ۋە تەپەككۇر بىلەن تەرەققىي قىلىدۇ. خەلقىمىزنى بۇ ئىشنىڭ ئىچىگە سۆرەپ كىرىپ، سۈنئىي كۈنتەرتىپ پەيدا قىلىش خەلقىمىزنى خىتاي جاللاتلىرىغا قارشى كۈرەش قىلىشتىن ئۆزاقلاشتۇرۇۋاتىدۇ.

قىسقىسى، قايسى ھەدىسنى قەيەردە ئىشلىتىشنىڭ ئۆلچىمىنى تەپسىر، فىقھى ۋە كالام ئىلمىغا ئوخشاش ساھەلەرنىڭ ئۈستىلىرى ئالىملىرىمىز ئۆزلىرى بەلگىلەيدۇ. بۇ ئىلىملەر ساھەسىدە مۇتەخەسسىس بولمىغانلارنىڭ مۇتەخەسسىس سەۋىيەسىدىكى ئالىملارنىڭ پىكىرلىرىگە ئەگىشىشى ئاقىلانىلىقتۇر.